

УДК 371.671:81'243-057.875

**АСПЕКТИ ПІДРУЧНИКА З МОВИ НАВЧАННЯ
ДЛЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ У КОНТЕКСТІ
АКМЕОЛОГІЧНОГО ОСВІТНЬОГО ПІДХОДУ**

Ушакова Н.І., канд. пед. наук (Харків)

Статтю присвячено проблемам створення у системі підручника з мови навчання для іноземних студентів механізмів розвитку освіченої професійної особистості. Розглядається функціонування аспектів підручника в освітній акмеологічній парадигмі.

Ключові слова: акмеологічний освітній підхід, підручник з мови навчання, успішна професійна особистість.

Статья посвящена проблемам создания в системе учебника по языку обучения для иностранных студентов механизмов развития образованной профессиональной личности. Рассматривается функционирование аспектов учебника в акмеологической образовательной парадигме.

Ключевые слова: акмеологический образовательный подход, учебник по языку обучения, успешная профессиональная личность.

The article is devoted to the problems of making of the system of high-educated person development. The main aspects of the language textbook for foreign students in acmeological educational approach are analyzed.

Key words: acmeological educational approach, language textbook for

foreign students, high-educated professional.

На початку третього тисячоліття перед системою вищої освіти висувуються нові вимоги щодо формування не тільки професійних, а й особистісних якостей майбутніх фахівців. Ідеї безперервної освіти набувають актуальності в сучасному світі, який змінюється щодня. Суспільство чекає від молодих професіоналів комунікабельності, креативності, самостійного мислення та вмінь будувати індивідуальну траєкторію особистісного професійного розвитку. Формування особистості з такими характеристиками є предметом наукового напрямку, який останнім часом все більше цікавить педагогів – акмеології.

Акмеологічні освітні технології (акме-технології) пропонують практичне вирішення питань особистісного та професійного успіху. При акмеологічному підході домінує проблематика розвитку творчих здібностей, особистісних якостей, що сприяють актуалізації індивідуальних властивостей людини [5].

Система навчання іноземних студентів у вищих навчальних закладах є одним з важливих напрямків реформування системи національної освіти, важливою складовою становлення України як рівноправного партнера у створенні світового освітнього простору. Досвід українських ВНЗ у справі підготовки іноземних громадян може стати гідним фундаментом для подальшого розвитку та розробки нових технологій навчання.

Базовою складовою вдосконалення навчання іноземців має стати розробка *концепції мовної освіти*, бо саме мова є провідником майбутніх фахівців у їх становленні як професійних особистостей. Саме мовна освіта іноземців може стати підґрунтям упровадження акме-технологій.

Засобом реалізації нових підходів до мовної підготовки іноземних громадян має стати підручник із мови навчання, тобто мови, за допомогою якої студент отримує професійну підготовку.

Ми вважаємо *актуальним* розробку акмеологічних засад методичної моделі підручника з мови навчання, яка б урахувала комунікативні, професійні, соціокультурні, когнітивні потреби студентів із зарубіжних країн. Така модель повинна бути інваріантною, придатною до застосування в ситуації вивчення будь-якої мови.

Предметом акмеології, що виникла на межі педагогіки та психології, є об'єктивні та суб'єктивні чинники, що сприяють прогресив-

ному розвитку дорослої людини, а також закономірності та механізми, які дозволяють особистості досягати в своєму розвитку вершин, що позначаються терміном «акме». Використання акмеологічних принципів дає можливість створення оптимальних умов для самореалізації, самовиховання й самоосвіти.

Акмеологічний підхід вимагає вирішення таких завдань:

- відбір змісту освіти та педагогічних технологій, що розкривають ціннісні життєві орієнтири та сприяють реалізації ціннісної спрямованості особистості;
- розвиток умінь соціального партнерства, що сприяє соціалізації особистості, підвищенню адаптивних можливостей;
- удосконалення професійної компетентності й загальнокультурного рівня;
- орієнтація особистості на соціальний успіх.

Професійний «акме» можна виявляти та прогнозувати, моделювати.

Конструкт «акме» є еталоном інтелектуальних, емоційно-чуттєвих, вольових, комунікативних характеристик людини. Інтегративним вираженням професійного «акме» є феномен конкурентоспроможності [1].

Конкурентоспроможний – це фахівець, який має переваги порівняно з іншими фахівцями завдяки особистісному та професійному потенціалу. Він здатен долати перешкоди, досягати успіху в житті. У конкурентоспроможного професіонала добре розвинуті адаптаційні здібності. Однією з важливих детермінант конкурентоспроможності є *комунікативні* переваги особистості.

Формування комунікативних умінь складає головну мету мовної підготовки іноземних громадян в українських ВНЗ. Потрібно вдосконалення системи навчання мови саме за рахунок використання досягнень і принципів акмеологічного освітнього підходу.

Сучасний стан розвитку методики викладання іноземних мов характеризується суттєвими змінами, які, на наш погляд, підготували можливість застосування акмеологічного підходу. Ми вже розглядали зміни в методичній парадигмі, що відбулися на початку ХХІ століття [6]. Провідні фахівці в галузі підручникотворення (А.Р. Арутюнов; В.П. Безпалько, І.Л. Бім, Н.Й. Волошина, Є.П. Голобородько, М.М. Вятютнев,) підкреслюють, що підручник є компромісною реа-

лізацією різноманітних принципів і вимог. Тому на теорію та практику створення підручників вплинули дослідження у сфері психології навчання нерідної мови (І.О. Зимня, Б.В. Беляєв, Л.С. Виготський, П.Я. Гальперін, О.М. Леонтьєв), розробки фахівців із методики викладання іноземних мов (А.А. Миролубов, Є.І. Пассов, С.К. Фоломкіна, В.С. Цетлін, Л.М. Черноватий), зокрема російської мови як іноземної (В.Г. Костомаров, О.Д. Митрофанова, О.М. Щукін).

Публікації провідних методистів (А.Л. Бердичевський, О.Д. Митрофанова, М.І. Пентилюк, Ю.Є. Прохоров) доводять, що навчання іноземної мови має розвивати *особистість* студента в міжкультурному діалозі. Головна мета міжкультурного навчання формулюється з когнітивних позицій – як прищеплення здатності до розуміння нерідної культури. Педагогіка ставить завдання створення розвивального підручника [7].

Головний результат, який отримала сучасна методика викладання іноземних мов, це розуміння, що *іноземна мова – це не навчальний предмет, а освітня дисципліна* [3]. У цьому розумінні навчання іноземної мови здатне обійняти будь-які обрії – професійні, культурологічні, соціальні, побутові. Ця теза зв’язує в єдиний комплекс всі зазначені вище постулати: комунікативність, культурознавчий підхід, професійну спрямованість, завдання розвитку здібностей, умінь вчитися, моральність студента.

Іноземна мова – не мета, а *засіб особистісного розвитку* майбутніх філологів, психологів, математиків, майбутніх професіональних особистостей. А рівень володіння мовою безпосередньо пов’язаний з рівнем самооцінки людини. Наприклад, один із мовних аспектів – фонетика, фонетичні навички й умінь, а саме здатність до правильної вимови, має величезне соціальне значення. Методисти вважають, що вимова пов’язана з поняттям престижу. Добра вимова асоціюється з соціально-економічною успішністю, професійною компетентністю, соціальними привілеями [4: 196]. Не викликає сумнівів, що засвоєння всіх аспектів мови та сформованість навичок і вмінь мовленнєвої діяльності в усіх сферах спілкування є важливим соціальним детермінантом.

Використання акме-технологій дозволяє проектувати власну професійну діяльність з осмисленням чітких перспектив. Кінцевим результатом використання акме-технологій є стійка здатність до само-

стійного вибору, самовдосконалення, самореалізації у соціокультурних умовах, які постійно змінюються.

Як бачимо, завдання, що ставить перед собою методика викладання іноземних мов, співзвучні завданням акмеологічного освітнього підходу.

Сучасна методика викладання іноземних мов пропонує оформлення результатів навчання, систематизування власного рівня за методом *портфоліо* [2]. Чітке визначення завдань навчального процесу та можливість самостійної оцінки рівня знань, умінь і навичок значно підвищують мотивованість навчальної діяльності, формують ціннісні орієнтири вивчення мови.

Аналіз досягнень акмеології та проблем методичної науки в галузі підручникотворення призвів до розуміння того, що необхідно чітко визначити та подолати суперечності:

- між комунікативними та когнітивними потребами студентів та методичними характеристиками існуючих підручників і навчальних посібників, що повинні забезпечувати ці потреби;
- між необхідністю освіти та виховання сучасної гармонійної особистості майбутніх фахівців у парадигмі «діалогу культур» та нерозробленістю засобів відображення цих вимог у підручнику з мови навчання;
- між сучасними завданнями формування умінь і навичок самостійної навчальної діяльності, особливо вмінь навчатися вчитися, самостійно вдосконалювати когнітивно-операційний компонент мовної діяльності як засіб усебічного розвитку особистості, та створенням механізмів реалізації таких вимог у навчальних книгах.

Створення підручника з мови навчання повинно відбуватися відповідно до багатьох чинників: акмеологічних, аксіологічних (ціннісних), методологічних, соціальних, психологічних, культурологічних, дидактичних, лінгвістичних.

Якість мовної освіти визначається здатністю людини здійснювати повноцінну мовленнєву взаємодію, адекватно реалізувати комунікативні потреби в усіх сферах спілкування. Урахування психологічних особливостей сприймання та продукування висловлення, чітке окреслення комунікативних потреб студентів, завдань розвитку за допомогою мовної освіти прийомів розумової діяльності, аналіз су-

часних вимог до організації навчального процесу та формування всебічно розвинутої особистості становлять головні напрямки вдосконалення навчальної книги.

У попередніх публікаціях ми вже назвали основні аспекти моделі підручника з мови навчання [6] .

Одним із важливих компонентів є розробка частини підручника, що забезпечує самостійну роботу студентів із навчальним матеріалом. Ця проблема виходить за межі завдань створення підручника і належить також до компетенції навчальної програми. Але не традиційної програми, створеної в парадигмі «студент повинен уміти», а програми, у якій будуть перераховані параметри сформованості навичок і вмінь у парадигмі «я вмію». Це програма має бути створена для студента, в ній будуть наведені пояснення, для чого висуваються ті чи інші вимоги, які освітні завдання можливо вирішити за допомогою сформованих мовленнєвих умінь. Така програма має входити до портфоліо студента разом із підручником, створеним на засадах акме-технологій. Ідеї створення інформаційних пакетів для студентів є предметом методичного пошуку кафедри мовної підготовки іноземних студентів Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна.

У частині портфоліо, що призначена для організації самостійної діяльності, контрольні матеріали мають створюватись у формі тестів. Це допомагає індивідуалізації навчального процесу, дає можливість студенту самостійно оцінити свої успіхи, сформулювати цілі та завдання подальшої діяльності.

Для забезпечення процесу самостійного навчання підручник має бути оздоблений довідковими матеріалами, ключами до контрольних тестів.

Розвиток особистості студента повинен відбуватись у двох напрямках: окрім оволодіння певним обсягом знань, студент має засвоїти технологію, за допомогою якої він ці знання одержить. Якщо в більшості наук результат навчання оцінюється в основному за параметром «знання», то в ситуації вивчення іноземних мов головний критерій успішності – сформованість умінь і навичок здійснення мовленнєвої діяльності. Методика відреагувала на цей критерій створенням системи вправ і завдань – мовних і мовленнєвих.

Бажання краще зрозуміти, як людина засвоює нову інформацію, як відбувається процес навчання сприяло появі нового напрямку –

когнітивної методики навчання (М.В. Давер, М.І. Пентилюк).

Ми вважаємо дуже важливим підхід, при якому головною метою іншомовної освіти вважається *розвиток індивідуальності* студента, розширення його знань та естетичного сприйняття чужої культури, розвиток інтелектуальних здібностей і психофізіологічних механізмів, сприяння становленню його духовності, моральності [3]. Головне завдання освіти – виховання *людини моральної*.

Навчальний процес відбувається одночасно з процесами соціалізації та адаптації студента в українському суспільстві. Підручник з мови навчання за визначенням повинен стати основним засобом, що реалізує ці завдання.

Формулювання та систематизація цілей навчання й виховання людини духовної допоможе методологічно правильно визначити та експлікувати для студента напрямки розвитку його мовної особистості, а також дослідити й описати культурологічну й операційну, діяльнісну сторони педагогічної системи підручника.

Вивчення співвідношення навчальних завдань, розумових дій, що відбуваються під час їх виконання, та формулювань, що реалізують їх у мовній формі, дасть можливість створення системи розвитку розумових дій засобами мовних та мовленнєвих завдань підручника, тобто дозволить описати його когнітивний аспект. Потрібно вивчення здобутків сучасної когнітивної психології (П.Я. Гальперин, Д.Н. Богоявленський, Б.М. Величковський, М.С. Капіца), усвідомлення та конкретизація понять «пізнавальна дія», «пізнавальна операція», «пізнавальна процедура» тощо. Необхідно також проаналізувати існуючу типологію вправ із навчання іноземної мови з точки зору керування пізнавальною діяльністю студентів. Результатом такого аналізу має стати когнітивна розвивальна система мовних вправ та мовленнєвих завдань. Розробка механізмів розвитку когнітивної компетенції – новий напрямок у теорії та практиці створення підручників.

Систематизація існуючих у методиці параметрів свідомо-практичного методу, комунікативно-діяльнісного принципу навчання та вторинних методичних принципів [6] та їх інтерпретація в умовах нових вимог до навчання та нової парадигми мовної освіти дозволяє чітко окреслити та систематизувати комунікативний аспект підручника з мови навчання, що дасть можливість здійснювати навчаль-

ний процес як реальне спілкування.

Семіотичне оформлення підручника повинно допомагати засвоєнню навчального матеріалу з урахуванням того, що споживач нашої методичної продукції – іноземець.

Створення знакової системи для підручника з мови навчання знаходиться в руслі реалізації дидактичного принципу наочності та ілюстративності. Обґрунтована побудова такої системи є засобом активізації розумової діяльності, що поєднує завдання семіотичного та когнітивного аспектів підручника в межах акмеологічного підходу. Сучасною психологією розроблена структурна теорія сприйняття, що передбачає розчленовування перцептивно-опізнавальної діяльності на низку процесів із розділенням їх на операції в межах цілісної ієрархічної організації. Структурна теорія сприйняття (О.М. Леонтьєв, Б.Ф. Ломов) спирається на принципи, одним з яких є детермінованість перцептивно-опізнавальних процесів стимулами, що сприймаються. Розробка знакової системи підручника означає поєднання семіотичного і семантичного просторів. Перше означає системи знаків, друге – системи семантик. Засвоєння студентами діалектичної єдності цих систем є однією з умов регуляції діяльності та успішності її виконання.

Оформлення підручника виконує допоміжні функції для забезпечення навчального процесу, студент не повинен витрачати час на усвідомлення нових знаків, що регулюють його діяльність. Тому необхідне максимальне використання традиційних знакових елементів підручників, що призначені для іноземців. У цьому доцільна діяльність у двох напрямках: урахування культурного й освітнього досвіду студентів різних національностей і розробка загальних вимог семіотичного і поліграфічного оформлення навчальної літератури для всіх етапів і профілів навчання.

Серед методичних завдань, що вирішує семіотичне і поліграфічне оформлення підручника, слід особливо виділити виховання культури читання як важливу складову компетенції професіонала. Після навчальних посібників, що підготовлені спеціально для іноземців, студент повинен уміти поводитись із традиційними науковими, художніми виданнями, створеними для носіїв мови. Перші відомості про книгу повідомляють обкладинка і титульний лист. Важливим елементом довідкового апарату є різного роду вказівники. Їх мета – допомогти студенту в роботі над підручником, дати інформацію, де

розташований навчальний матеріал. На завершальному етапі не буде зайвим і бібліографічний вказівник, що дає можливість поширити і поглибити знання студента.

Дидактичний принцип наочності реалізується у використанні специфічних засобів наочності, які мають створити в свідомості студента образ об'єкта, явища, або його схему, модельне уявлення, що відповідає характеру викладання матеріалу. Найбільш адекватно реалізує вказані вимоги фотографія. Вона є підсистемою більш широкої групи – піктографічної знакової системи. До складу останньої входять технічний малюнок, креслення, схема, таблиця і саме піктограма. Вона виконує кілька функцій: показати розташування елементів методичного апарату, спрямувати визначений тип поведінки реципієнта. Такі знаки, як зірочки, виноски дають можливість зрозуміти, де можна знайти пояснення факту чи елементу тексту підручника.

На межі розробки когнітивного, комунікативного та семіотичного аспектів підручника знаходиться проблема створення метамови, що обслуговує всі його функціональні елементи. Метамова визначає характер діяльності студента мовними засобами. Необхідно, щоб формулювання завдань було зрозумілим без використання словника, бо незрозумілий матеріал не можна пояснити за допомогою незрозумілого.

Необхідною складовою семіотичної системи підручника є використання сигналів успіху. Цей елемент дуже важливий для організації мотивованої самостійної роботи студентів.

Уміння та навички користуватися підручником, здатність вилучати всю інформацію, що закладено в ньому, є однією з визначальних якостей освіченої людини. Тому при створенні підручника з мови навчання необхідно враховувати освітній та культурознавчий потенціал друкованих видань, адекватно його подавати і формувати у студентів уміння ним користуватись.

Названі методичні вимоги до створення підручника з мови навчання знаходяться в руслі актуального акмеологічного освітнього підходу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Деркач А.А. Акмеологические основы развития профессионала / А.А. Деркач. – М.: МПСИ, 2004. – 752с.
2. Куприна Т.В. Комплементарное наполнение учебного портфолио как

-
- необходимое условие развития межкультурной коммуникативной компетенции студентов-менеджеров / Т.В. Куприна // Лингвометодические чтения: Материалы регион. межвуз. науч.-метод. конф. – Екатеринбург: Изд-во Урал. гос. эконом. ун-та, 2007. – С. 143–150.
3. Пассов Е.И. Концепция коммуникативного иноязычного образования (теория и ее реализация) : Метод. пособие для русистов / Е.И. Пассов, Л.В. Кибирева, Э. Колларова. – СПб. : Златоуст, 2007. – 200 с.
 4. Семенкина И.А. К вопросу о принципах обучения произношению иностранного языка / И.А. Семенкина // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В.Н.Каразіна. Сер.: романо-германська філологія. – № 649. – Харків: Константа, 2005. – С.196–198.
 5. Сіверс З. Феномен творчості як базова складова акмеологічного розвитку особистості / З. Сіверс // Освіта і управління: Наук.-практ. журнал. – 2008. – Т.11, число 1. – С.47–55.
 6. Ушакова Н.І. Методична модель підручника з мови навчання для іноземних студентів ВНЗ України / Н.І. Ушакова // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки: Зб. наук. праць. – Харків, 2007. – Вип. 11. – С. 267-275.
 7. Фурман А.В. Теорія і практика розвивального підручника / А.В. Фурман. – Тернопіль: Економ. думка, 2004. – 288 с.